

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата Јелене Д. Михајловић

Одлуком Наставно-научног већа Факултета бр. 01-428/2.6.14 од 18.04.2016. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Јелене Михајловић под насловом:

САВРЕМЕНИ ПРОСТОРИ ХЕТЕРОТОПИЈА У АРХИТЕКТУРИ

После прегледа достављене Дисертације и других пратећих материјала и разговора са Кандидатом, Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Школске 2009/2010. године кандидаткиња је уписала докторске академске студије архитектуре научног карактера (основна област истраживања: *архитектура и урбанизам*, а ужа научна област истраживања: *студије архитектуре*) на Архитектонском факултету Универзитета у Београду.

На основу члана 98. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен Факултета”, бр. 80/08, 84/10, 88/12 и 89/12-пречишћен текст и 98/14), а у вези са чланом 28. и чланом 29. Правилника о докторским студијама (“Сл. билтен АФ”, бр. 102/14) и Одлуком Већа докторских студија Архитектонског факултета у Београду од 14.04.2015. године, Наставно научно веће Факултета је, на седници одржаној дана

20.04.2015. године, донело одлуку број 01-522/2-3.13 којом је образована Комисија за оцену испуњености услова кандидаткиње Јелене Михајловић, дипл. инж. арх. и теме докторске дисертације, под насловом „Савремени простори хетеротопија у архитектури”, у саставу:

- арх. Зоран Лазовић, ментор
редовни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
- др Владан Ђокић, члан Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
- др Петар Бојанић, члан Комисије
научни саветник, Универзитет у Београду, Институт за филозофију и друштвену теорију

На основу члана 30. Закона о високом образовању (“Сл. Гласник РС”, бр 76/05, 100/07 – аутентично тумачење, 97/08, 44/10, 93/12, 89/2013 и 99/14), а у вези са чланом 100. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 89/12 – пречишћен текст и 98/14), чланом 31. Правилника о докторским студијама Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 81/08) и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београда 26.05.2015. године одлуком бр. 61206-2391/2-15, Наставно научно веће Факултета је, на седници одржаној 15.06.2015. године, донело одлуку број 01-815/2-7.10 да се Јелени Михајловић, дипл. инж. арх., одобрава рад на теми докторске дисертације, под насловом „Савремени простори хетеротопија у архитектури”, и да се за ментора именује проф. арх. Зоран Лазовић.

Одлуком бр. 01-954/2-10.51. Наставно научног већа Архитектонског факултета у Београду од 13.07.2015. године, одобрава се се кандидату Јелени Михајловић уз сагласност ментора, због обимности истраживања продужетак рока за израду рада на докторској дисертацији до 30. септембра 2016. године

Априла 2016. године, завршену докторску дисертацију кандидат, уз сагласност ментора, предаје на Веће докторских студија 11.04.2016. године.

На основу члана 101. и члана 102. Статута Архитектонског факултета у Београду (“Сл. билтен АФ”, бр. 105/15-пречишћен текст), члана 37. Правилника о докторским академским студијама (“Сл. билтен АФ”, бр. 102/14) и Одлуке Већа докторских студија Факултета 11.04.2016.године, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 18.04.2016. године, донело одлуку број 01-428/2.16.14 да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Јелене Михајловић под насловом „Савремени простори хетеротопија у архитектури у саставу:

- др Владан Ђокић, председник Комисије
редовни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
- арх. Зоран Лазовић, ментор
редовни професор, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет и
- др Петар Бојанић, члан Комисије
научни саветник, Универзитет у Београду, Институт за филозофију и друштвену теорију

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада научној области *Архитектура и урбанизам* и ужој научној области *Архитектонско пројектовање и савремена архитектура*, за коју је Факултет матичан. Ментор предметне дисертације је арх. Зоран Лазовић, редовни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду.

Списак радова који квалификују проф. арх. Зорана Лазовића за ментора докторске дисертације:

1. Bobić, A., Lazović, Z. i Stevović, V. "Self-sufficient design: Essay on the understanding of the city of future as global habitat," Nano, bio and green - technologies for a sustainable future, SGEM 2013 Conference Proceedings, 713-720. (Sofia: STEF92 Technology Ltd., 2013),
2. Ville d'Espoir, ou Histoire d'une projet, Zoran Lazović, University of Belgrade, Faculty of Architecture, Belgrade, 2008. pp. 0-160. ISBN 978-86-7924 -014-9, (француски, енглески и српски језик), Монографија међународног значаја,
3. Београд: Култура и град, *МАСТЕР СТУДИО ПРОЈЕКТИ 2006-2008*, Зоран Лазовић, Вања Панић, Универзитет у Београду, Архитектонски факултет, Београд, 2008. pp. 0-180. ISBN 978-86-7924-015-6. Монографија националног значаја,
4. Стамбено насеље у Гостиварској улици, Вождовац, Београд (35000м²), Зоран Лазовић, Владан Ђокић, Дирекција за изградњу града Београда, 2013, Реализовано архитектонско урбанистичко ауторско дело, ISBN 978-99955-747-0-3, COBISS.BH-ID 3256344.
5. Партерно композиционо уређење Блока 20, трг и пјачета, Савоград, Нови Београд (10000м²), Зоран Лазовић, Владан Ђокић, Владимир Милић, Александар Бобић, Неимар В, изведено, 2010. Реализовано архитектонско урбанистичко ауторско дело,
6. Реконструкција и доградња виле Ли, Вест Блумфилд, Мичиген, САД, Зоран Лазовић, 2008, Реализовано архитектонско ауторско дело на међународном нивоу,
7. La nave di pietra, Zoran Lazović. AoD, Architecture of Deconstruction / The Specter of Jacques Derrida, International Scientific Conference, University of Belgrade, Faculty of Architecture, 2012. Предавање по позиву са међународног скупа штампано у целини,
8. Design Intelligent EyeLashes - Adaptable Solar Façade, Design Relations: 23rd Biennial of Design - BIO 23, Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Љубљана, Република Словенија, 2012. Architectural Alchemy. Eyelashesproject members: Zoran Lazović, Aleksandar Bobić, Nemanja Zorić, Ivan Zorić, Milena Delević, Ksenija Bunjak, Vladan Stevović, Aleksandra Kim, Bratislav Gaković. ISBN 978-961-6669-21-4, UDK 7.05.62(100)"20"(083.824),
9. Retrospective, Works of Professors and Associates / Exhibition of Works of the Accademic Staff, Faculty of Architecture and Civil Engineering and Geodesy, University of Banja Luka, Carinthia University of Applied Sciences: 1. Housing Estate, Voždovac, Belgrade, (Zoran Lazović, Vladan Djokić), 2012; 2. Slatina SPA Resort Complex (Vladan Djokić, Zoran Lazović, Milica Milojević, Vanja Panić), 2012. ISBN 978-99955-747-0-3, COBISS.BH-ID 3256344. Учешће на међународним ауторским изложбама са каталогом уз научну рецензију.
10. Нова српска архитектура, Архитектура у Словенији, Хрватској и Србији на почетку 21. века, Трећа међународна недеља архитектуре, Београд, Јавно купатило Дунав, Каталог Недеље архитектуре 2008, ISBN 978-86-903247-5-0. Кустос и аутор изложбе. Међународна ауторска изложба са каталогом уз научну рецензију,
11. L'Architecture Serbe du XX-eme siecle, Paris, Културни центар СЦГ, Париз, 2006, аутор изложбе, ISBN 86-80095-86-9, Међународна ауторска изложба са каталогом уз научну рецензију, pp. 0-100,
12. New Efforts, 10-th International Architecture Exhibition of La Biennale di Venezia, Venice, Italy, 2006. Српски павиљон у Ђардинима. Куратор и уметнички директор. Међународна ауторска изложба са каталогом уз научну рецензију, ISBN 86-7415-108-6, 2006.

1.3. Биографски подаци о кандидату

Кандидаткиња Јелена Михајловић је рођена 01.06.1983. године у Рашкој, где је завршила основну школу и Гимназију „Рашка“. Добитник је Вукове дипломе за изузетан успех током основног и средњег школовања. Кандидаткиња је 2002. године уписала основне студије на Архитектонском факултету Универзитета у Београду и дипломирала 2008. године са просечном оценом током студија 8.15 и оценом 10 на дипломском раду и тиме стекла звање дипломираног инжењера архитектуре. Докторске студије Архитектонског факултета Универзитета у Београду кандидаткиња је уписала школске 2009/2010. године где је положила све испите предвиђене наставним програмом докторских академских студија, студије уметничког карактера, основне области истраживања из домена Архитектуре и урбанизма, чиме је стекла право за пријаву докторске дисертације

Рад у струци кандидаткиња је започела 2007. године, као члан тима и самостално, у својству сарадника пројектанта, пројектанта и коаутора на више урбанистичких, архитектонско-урбанистичких и архитектонских пројеката. Поред рада у струци, Јелена Михајловић се бави и научним радом и истраживањима из области филозофије архитектонског пројектовања и из ове области објавила је неколико стручних и научних радова.

2. ОПИС ДИСЕРАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација Јелене Михајловић је изложена на 205 страна, има укупно 43380 речи, 262 напомене и 70 илустрација. У делу који претходи нумерисаном делу рада дати су: насловне стране на српском и енглеском језику, резиме на српском и енглеском језику, садржај, попис илустрација на 14 страна пре основног текста рада. Основни текст дисертације, са 1 илустрацијом дат је на 156 страна, иза кога следи списак коришћене литературе и извора на 10 страна. Иза основног текста следи списак коришћене литературе и извора, илустрације (70 илустрација), биографија кандидата и изјаве.

Докторска дисертација кандидаткиње Јелене Михајловић састоји се из три дела: 1. део - Развој хетеротопног промишљања, 2. део - Концептуализација хетеротопија, и на крају 3. део - Идентификовање савремених простора хетеротопија у архитектури и уметности, са укупно 6 глава и 53 поглавља, прегледно систематизованих у следећем садржају:

САДРЖАЈ:

УВОД

Уводне напомене о теми

Претходна анализа информација о предмету истраживања

Проблем и предмет истраживања

Циљеви истраживања

Задаци истраживања

Полазне хипотезе

Научне методе истраживања

Генерална структура докторске дисертације

Научна оправданост и очекивани резултати истраживања

ПРИКАЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

1. Део: РАЗВОЈ ХЕТЕРОТОПНОГ ПРОМИШЉАЊА

I Глава: РЕЛАЦИЈЕ ВРЕМЕНСКИХ И ПРОСТОРНИХ ОДРЕДНИЦА

1.1. Доминација просторног аспекта у односу на временски

1.2. (Не)актуелност 'добрих' простора: утопија

1.2.1. Развојни циклус утопијске мисли

1.2.2. Постмодернизам: крај историје и утопије.

1.3. Дистопија као репрезент садашњости

I Глава: ТРАЈЕКТОРИЈЕ ХЕТЕРОТОПИЈЕ

2.1. Фрагменти истраживања Мишела Фукоа

2.1.2. Хетеротопија као просторна метафора

2.2. Теоријске одреднице 'других простора'

2.2.1. Фукоови принципи класификације хетеротопија

2.3. Хетеротопно промишљање у архитектури и уметности

2.3.1. Хетеротопија и уметност

2.3.2. Хетеротопија у архитектури:

од историјских до савремених примера

2. Део: КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ХЕТЕРОТОПИЈА

III Глава: НАЧЕЛА ФОРМИРАЊА 'ДРУГОСТИ'

3.1. 'Други' у уметности и психоаналитичкој теорији: 'Стадијум огледала'

3.2. Лиминација у простору: Граничне позиције као поље достизања 'другости'

3.2.1. Улога лиминалне позиције у креирању идентитета

3.2.2. Лиминација и обред пролаза у конституисању идентитета

3.3. Улога 'набора' у креирању концепта 'другости'

3.3.1. Фукоов дијаграм субјективизације

IV Глава: КОНСТИТУИСАЊЕ ИДЕНТИТЕТА (HETERO)TOPOS-A

4.1. Идентитет актера и динамика идентитета

4.2. Нивои и слике *topos-a*

4.2.1. Трансформација од простора до места

4.2.2. Елементи архитектонског простора

4.2.3. Град и просторни нивои

4.3. Идентитет (*hetero*)*topos-a*

4.3.1. Концепт идентитета

4.3.2. Просторна организација

4.3.3. Семантичка организација

- 4.3.4. Принцип дизајна
- 4.3.5. Форма, облик и објекат
- 4.3.6. Однос са контекстом

3. Део: ИДЕНТИФИКОВАЊЕ САВРЕМЕНИХ ПРОСТОРА ХЕТЕРОТОПИЈА У АРХИТЕКТУРИ И УМЕТНОСТИ

V Глава: ХЕТЕРОТОПИЈЕ КАО ПРОДУКТИ ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОГ КОНТЕКСТА – ГЛОБАЛНИ ФЕНОМЕНИ

5.1. Утицај популизма: тематски паркови

- 5.1.1. 'Дизнификација' и креативне индустрије
- 5.1.2. Тематика наратива
- 5.1.3. Просторна организација тематског парка

5.2. 'Нуспродукти' друштва

- 5.2.1. Савремена 'маргинална' хетеротопија: прибежиште
- 5.2.2. Азил
 - 5.2.2.1 Азил у Србији
- 5.2.3. Гето: глобално место протеривања

VI Глава: СТУДИЈА СЛУЧАЈА

6.1. Принципи формирања хетеротопија

6.2. Хетеротопија у 'Првом резу'

6.3. Хетеротопија као култ 'узвишености'

- 6.3.1. Први набор: 'сублимишућа уметност' Дејмиана Хрста
- 6.3.2. Други набор: град као уметничка аспирација

6.4. Дрвенград : илузија и реалност филма

- 6.4.1. Вернакуларна архитектура као 'почетни' дискурс
- 6.4.2. Филм као други дискурс
- 6.4.3. Нивои Дрвенграда као *heterotopos*-а
- 6.4.4. Пејзаж Дрвенграда

6.5. Андрићград : асамблаж реплике и оригинала

- 6.5.1. Еклектицизам као набор
- 6.5.2. Нивои Андрићграда као *heterotopos*-а
- 6.5.3. Пејзаж Андрићграда

ЗАКЉУЧАК

ЛИТЕРАТУРА

ПРИЛОЗИ: СЛИКЕ

БИОГРАФИЈА КАНДИДАТА

Изјава о ауторству

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Изјава о коришћењу

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

Планирану структуру рада чине следеће основне целине: Увод, Приказ и интерпретација резултата истраживања и Закључак.

У првом поглављу у уводном делу представљен је шири истраживачки оквир дисертације, у другом поглављу позициониран је теоријски проблем истраживања, док се у трећем поглављу, дефинише модел даље анализе предмета рада. У четвртном поглављу, дефинисан је проширен теоријски модел по аспектима, док се у петом поглављу анализирају постојећи феномени кроз претходно постављене теоријске аспекте. У последњем, шестом поглављу, постављени су принципи формирања феномена и анализирани примери кроз студије случајева. У закључку су дати сви елементи кључних поставки и сумирани су резултати истраживања.

Увод садржи: уводне напомене о теми истраживања, претходну анализу информација о предмету истраживања, образложење о предмету и проблему истраживања, преглед истраживачких циљева и задатака, полазне хипотезе истраживања, образложење методолошког приступа теми истраживања, генералну структуру докторске дисертације, научну оправданост дисертације и очекиване резултате истраживања.

У првом делу под називом „Развој хетеротопног промишљања“ постављени су основне премисе о настанку и развоју појма и феномена хетеротопије и 'других простора' Мишела Фукоа, њихова даља проблематизација на филозофском плану у савременом просторном и временском дискурсу и међусобном односу простора и времена кроз дискусију поставки теза теоретичара Бергсона, Лефевра, Соце, Бергера. Дефинишу се основни појмови утопије, анти и контра утопија, хетеротопија и њихови међусобни односи, као и њихове релације према феноменима и кризама савременог урбаног света и архитектуре, урбаним и архитектонским експериментима, новој архитектонској авангарди и њиховим ставаралачким критичким дискурсима, успоставља се теоријско-практична платформа истраживања. Следи детаљно разматрање Фукоових поставки принципа и класификација хетеротопија уз разматрање концепата хетеротопија у уметности и архитектури, новим креативним индустријама, ставовима Ватима о дисконтинуалности, раслојавању и фрагментацији, неуниверзалним критеријумима тумачења заједница, тези Декотура и Деана да су хетеротопије преведене из догађаја у објекат и из времена у простор, са разматрањем различитих примера и запажених феномена који указују на хетеротопијске конституције у архитектури и урбанизму, односно на 'просторе другости'.

У другом делу рада под називом „Концептуализација хетеротопија“ разматрају се начела формирања 'другости', кроз савремену теорију филозофа, теоретичара, и психоаналитичара: Жака Лакана, Жила Делеза, Кевина Хедрингтона, Волфанга Крауса, Кетрин Смит, Томаса Мичела, Хоми Бабе, Мери Меклауд, Едварда Соце, Кевина Хедрингтона и испитују се лимиалност и граничне позиције, утврђује се појам 'трећег простора', простора хибридног друштва у процесу конструисања и реконструисања иначе флуидних, транзитних идентитета. У даљем успостављању филозофско-архитектонске платформе разматра се улога 'набора' у кереирању 'другости', као и разних видова трансформација и мутација блиских филозофским тезама Делеза, и набирања као средства увођења новог просторно-временског концепта у оквир пејзажа конвенционално замишљених просторних граница, али

насупротив 'линеарном' поимању простора и времена, који притом не подразумева успостављање 'међуигре' поретка и поремећаја. Фукоов дијаграм субјективизације према Тисоу удваја историју са 'континуалним постојањем' што указује на положај и однос субјективизације и задатака израде нових модела субјективизације - алтернативном простору позиционираном негде између два дискурса. Дефинишу се хетеротопије као фрагменти првобитног дискурса или парадигме, транзитне зоне, као простори 'другости' или као 'трећи' простори, простори 'прагова', 'порозности', 'граничности' и као 'набори'.

Дат је приказ аспеката на основу којих је могуће дефинисати идентитет места или топоса и хетеротопија у процесу разматрања хипотеза овог рада, а који се односе на непостојан идентитет, локалитет и значење самог простора хетеротопије, износи се идеја 'замрзнуте' реалности и примењују се теоретски постулати хетеротопија на примерима студија случаја. Утврђују се елементи архитектонског простора, користе се теоријски постулати Норберг-Шулца и Линча на разматрању хетеротопија као нетипичних места уз непостојање јасног 'изграђеног' идентитета. Утврђују се идентитети хетеротопија као простори са донекле постојаним, несталним, променљивим идентитетом, као крајње комплексне творевине и простори 'другости' измештени из свакодневице и идентитеских места свакодневице., где су 'простори свакодневице' део менталне мапе појединца, док су хетеротопије, изван било каквог детерминисања и мапирања, без примордијалног јединства и фиксираниости. На крају овог дела испитује се хипотеза кроз одлике одређених простора као хетеротопних или нехетеротопних кроз концепт идентитета, просторну и семантичку организацију, принципе дизајна, форму и амбијент, облик и објекат и однос са контекстом, односно оних који утичу на креирање архитектонског идентитета.

У последњем, трећем делу под називом „Идентификовање савремених простора хетеротопија у архитектури и уметности“, детектују се и структурирају савремени архитектонски феномени хетеротопија кроз процес тематизација, односно анализира се феномен тематских паркова и 'дизнификације' кроз активирање студија случајева у процесу испитивања материјализованих тематских наратива и тако створених амбијената, као и кроз истраживање савремених 'маргиналних' хетеротопија прибежишта, утврђују се врсту хетеротопске ситуације, на пример у истовремености настанка града, гетоа и азила, указујући на хетеротопију криза, предходно теоријски постављену и дефинисану.

На основу анализе више теорија и 'стадијума огледала', лиминалности и теорије 'набора', Делезове интерпретације Фукоове субјективности, формирана је претпоставка којом се указује да се хетеротопије стварају набирањем једног или више дискурса, при чему долази до настанка фрагмената који су дислоцирани од свог матичног, полазног дискурса или парадигме и који су инкорпорирани у сасвим ново окружење. У овом завршном делу дисертације идентификују се хетеротопије према свом настанку, карактеристикама, структури, као претпоставке пре анализе студија случајева. Анализирана уметничка, постмодерна хетеротопија изложена на изложби са јасно исказаним хетеротопским дискурсом уметнице Рајчевић, где је показано да су простори хетеротопија, као и према Фукоу, неспојиви простори, односно фрагменти, дислоцирани из условно речено почетног дискурса или парадигме, изван 'бинарне логике' историје и простора. Указано је на могућност имплементације хетеротопног концепта унутар галеријских простора. Уметник Хрст намеравајући да створи нову урбану целину у Девону, ствара активну полемику уз јавно оспоравање нове микро заједнице, уметничког 'дома' као уметничке рефлексije и хетеротопског набора. Уметник симболичким гестом у виду инкорпорирања монументалне скулптуре у

пејзаж малог места утиче на стварање новог аутентичног хетеротопског амбијента, сублимишући уметност и концепт утопијске микро заједнице, што предходи следећим двома студијама, сценографским 'стварним' илузујама уметника и синеасте Кустурице - Дрвенградом и Андрићградом, који су постали тематски градови културе, урбани хетеротопни пејзажи у стварном пејзажу природе као нуклеуси културе, створени интеграцијом архетипских слика у хетеротопијском контексту илузије и дома, као појма 'бити код куће'.

У закључку су сумирани резултати истраживања и њихово реконтекстуализовање у друштвено-културни амбијент. Кроз наизменично успостављање односа између теорије и феномена друштвене праксе у форми хетеротопија, конституцијум целовитих општих теоријских позиција, са њиховом специфичним архитектонским аспектима обрађеним кроз истраживање, дефинисањем и структурализацијом појава отворени су бројни правци за даља истраживања, пре свега у разумевању и објашњењу настанка и развоја појава у виду просторних феномена, критичком разматрању и препознавању у доменима филозофије, уметности, психоанализе, социологије, архитектуре и урбанизма, могућностима утицаја и корекције у доменима урбанистичке и архитектонске праксе кроз допринос који би се огледао и у унапређењу систематичког и научног промишљања на тему просторних феномена у архитектури. Наиме, нова теоријска сазнања, која се односе на објашњење развоја, принципа настанка и идентификовање карактеристика просторних хетеротопних феномена, као простора 'другости', имплементирају се у савремени просторни, архитектонски и урбанистички оквир, што има за циљ да се различити нови просторни феномени у разним доменима, како је предочено, посебно у домену архитектуре и урбанизма критички, систематично сагледавају и анализирају, са могућношћу успостављања нових научних сазнања и доприноса.

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Савременост и оригиналност дисертације огледа се, пре свега у новој поставци и примени критичког промишљања, организације и формулације теоријских постулата и створеној платформи, урађеној на основу постојећих луцидних, аутентичних теоријских сазнања филозофа Фукоа, односно теза, а које су, обзиром да се, поред осталог, имплицитно нису односиле на архитектонски и просторни дискурс, биле фрагментарне, нејасне и непотпуне, као и појаве које су постале све присутније у простору око нас. Чињеница да постоје бројни савремени просторни феномени који не бивају систематски и критички сагледани и анализирани, те стога се може закључити да не постоје прецизни апарати и платформе за њихово целовито и појединачно препознавање и дефинисање. Реч је о појавама и феноменима који су крајње посебни, који су својом 'другошћу' ван конвенционалног поимања свакодневне праксе која се остварује унутар друштвених оквира и савремене архитектуре и урбанизма. Будући да није реч о 'статичним' архитектонским и урбанистичким просторима са устаљеним циклусом промена и поновним 'оживљавањем' стабилног идентитета, постоји проблем у дедектовању и позиционирању ових феномена у теоријске оквири. Стога, увођењем у рад систематизованог и научно промишљеног концепта и апарата у област филозофије, критике и пре свега архитектонског промишљања и стваралачких процеса, који подразумевају и концепте урбане организације, стварање културних пејзажа али и пројектовање артефаката савремене архитектуре, створена је могућност

за препознавање, исправније бављење и прецизније и одговорније решавање савремених друштвених проблема који се појављују као феномени у домену друштвене, урбанистичке и архитектонске праксе.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Кандидат је у оквиру докторске дисертације користио обимну литературу и изворе из области филозофије, архитектуре, уметности и психологије који су коришћени за описивање, анализу и тумачење специфичног домена савремене праксе архитектонског пројектовања. У попису коришћених извора наведено је 117 (са интернет изворима 142) библиографска извора.

Најзначајнија литература коришћена у дисертацији може се поделити у три дела:

- Развој хетеротопног промишљања, настанак и развој теорија и промишљања о хетеротопијама: Мишел Фуко (Michel Foucault), „О другим просторима: Утопије и хетеротопије“, "Of Other Spaces", „Predavanje od 7. januara 1976“, „Razgovori sa Mišel Fukoom“, „Pitanja Mišelu Fukou o geografiji“, *Моћ/Знање, Рijeчи и ствари: Археологија хуманистичких наука, Археологија знања*, Едвард Соџа (Edward Soja), *Thirdspace, Postmoderne geografije: Reafirmacija prostora u kritičkoj s ocijalnoj teoriji*, Мери Меклауд (Mary McLeod), "Everyday and Other Spaces“, Жорж Тисо (Georges Teyssot), "Heterotopias and the History of Spaces", Марко Сензати (Marco Cenzatti) "Heterotopia of difference", Mark Ože, *Nemesta*, Ливен Декотер, Мишел Деан (Livien de Cauter, Michiel Dehaene), "The space of play: Toward the general theory of heterotopia", Анри Бергсон (Henry Bergson), *Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness*, Бранислав Димитријевић, „Хетеротопографија“, Богдан Богдановић, *URBS&LOGOS: Огледи из симбологије града*, Карл Менхајм (Karl Mannheim), *Ideology and Utopia*, Фредерик Џејмсон (Frederic Jameson), "The Constraints of Postmodernism", Кевин Линч (Kevin Lynch), *The Image of the City*, Ђани Ватимо (Gianni Vattimo), "From utopia to heterotopia“, Павле Миленковић, „Границе региона: хетеротопија и идентитет. Епистемолошки аспект“.
- Концептуализација хетеротопија, начела другости као и другим и трећим просторима: Мери Меклауд "Everyday and Other Spaces“, Дејан Аничич, (ур.), *Fragmenta Philosophica: Филозофијски фрагменти*, Мишел Фуко, „О другим просторима: Утопије и хетеротопија“, Дејвид Харви (David Harvey, "The Experience of Space and Time", Саурос Ставридес (Sauros Stavrides), „Heterotopia and the Experience of Porous Urban Space“, Ђани Ватимо (Gianni Vattimo), "The End of Modernity, The End of the Project?", Катрин Смит (Catherine Smith), "Looking for Liminality in Architectural Space," Волфганг Краус (Wolfgang Kraus), "The quest for a third space: Heterotopic self-positioning and narrative identity", Кевин Хетрингтон (Kevin Hetherington), *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Ordering*, Виктор Трнер (Victor Turner), *Betwixt and Between: The Liminal Period in Rites de Passage*, Вен Џинеп (Van Gennep), *The Rites of Passage*, Мартин Корнбергер, Стјуарт Клег (Martin Kornberger, Stewart Clegg), "The Architecture of Complexity", Жил Делез (Gilles Deleuze), *The Fold: Leibniz and the Baroque*, Метју Крисел (Mathew Krissel), "The Architecture of Space and the Fold", Жорж Тисо (Georges Teyssot), "The Diagram as Abstract Machine", Жил Делез, *Fuko*, Тео Вен Лувен (Theo Van Leeuwen Lang), "Discourses of Identity“, Кристијан Норберг-Шулц (Christian Norberg-Schulz), *Genius Loci - Toward a Phenomenology in Architecture, Egzistencija, prostor i arhitektura*, Роберт Вентури (Robert Venturi), *Complexity and Contradiction in Architecture*.

- Идентификовање савремених простора хетеротопија у архитектури и уметности, друштвено-политичком контексту и глобалним феноменима, судије случајева: Дирк Вен Ден Хојвел, Тал Кеминер (Dirk van den Heuvel, Tahl Kaminer), "Defying the Avant-Garde Logic: Architecture, Populism, and Mass Culture", Салвадор Антон Клаве (Salvador Anton Clavé), *The Global Theme Park Industry*, Шелтон Волдреп (Shelton Waldrep), *The Dissolution of Place: Architecture, identity, and the Body*, Мајкл Сорокин (Michael Sorokin), *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*, Дџон Хартли, (ur), *Kreativne industrije*, Мишел Ажије (Michel Agier), "From Refuge the Ghetto is Born: Contemporary Figures of Heterotopias", Симона Шрдер (Simona Schroeder), *Architecture and Asylum: A Critical Analysis of the Segregation/ Integration of Asylum Seeker in Denmark*, Ернесто Кастенедра (Ernesto Castenedra), "Places of Stigma: Ghetto, Barrios and Bonlieu", Жил Делез, *Покретне слике*.

На основу увида у избор, обим и квалитет референтне и коришћене литературе, оцењено је да кандидаткиња Јелена Михајловић препознаје валидне теоријске изворе за дефинисање теоријске основе истраживања и да их на одговарајући начин користи за извођење сопствених закључака и ставова.

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

Комплексност теме и разумевање проблематике, захтевала је примењивање општих, основних али и посебних метода истраживања, као и више методолошки различитих врста приступа у виду научно-истраживачких метода. У основи, научни апарат заснивао се на аналитичко-синтетичком методолошком приступу у коме се релевантни садржаји проналазе, критички анализирају, систематизују, сучељавају са сличним или опонентним ставовима и тезама и изводе закључци дедукцијом, а у вези посматраног предмета или процеса истраживања.

Као основне методе примењени су методи индукције и методи дедукције. Аналитички методи и анализе садржаја употребљени су са циљем формирања информационе основе о предмету и проблемима рада. У оквиру њих, у делу који се бави постављањем теоријске основе, односно дефинисањем истраживачке позиције, у којој се посматрају појаве везане за појмове, као што су пејзаж, урбанизам и архитектура, примењене су на самом почетку истраживања методе анализе садржаја примарних и секундарних теоријских извора, који се не односе експлицитно на сам предмет истраживања, будући да комплексност саме проблематике посматраног феномена иницира шири оквир проматрања у циљу успостављања аналитичке и логичке аргументације које заправо утичу на прецизирање позиције самог предмета истраживања у оквирима архитектонске и урбанистичке праксе.

У циљу стварања истраживачке, теоријске платформе, на основу које се пре свега дедектују, условно речено, иницијални принципи формирања посматраног феномена, спроведена су различита истраживања у више праваца, што је подразумевало и анализу литературе из области филозофије и социологије, тангенцијално постављених на архитектонско стваралаштво, али аналогно у смислу феномена. На овај начин, омогућено је довођење у исту равну теоријских извора који се тичу различитих, стабилних и нестабилних теорија, теза, архитектонских и урбанистичких концепција и самонасталих феномена.

Ширим и ужим увидом у теоријске радове на тему хетеротопија као простора 'другости', као и препознавањем спонтано насталих феномена, планираних пројеката и

реализованих концепата и пројеката, од стране како професионалаца из области архитектуре тако и некомпететних просторних актера, тј. њиховим сврставањем у примарне, као и друге секундарне изворе, испитиван је разуђено предпостављен, односно детектован феномен хетеротопија и формирана је база факата и примера о настанку и развоју феномена, са акцентом на повезаности кроз експликативну анализу. Упоредном методом, односно компаративном анализом, а која се односила на анализу реферетних текстова и анализу пројеката, успостављена је основа за доказивање постављене хипотезе. За доказивање постављене основне хипотезе, и за проверу међусобних условљености и испреплетености карактеристика које профилишу хетеротопије, примењене су методе анализе и синтезе, методе логичке аргументације, критичке анализе и компарације. Корелационо истраживање подразумева повезаност различитих манифестација - у овом случају то су феномени хетеротопије, и општег друштвено-културног контекста у циљу њиховог препознавања. Применом оваквих, различитих метода формиран су предуслови за препознавање и издвајање веома разуђене поставке мишљења и материје, као и предмета рада, у оквиру кога се хетеротопије посматрају као регуларни и/или измештени друштвено-просторни феномени. Заправо, ови феномени 'другости' имају потенцијал примене, односно имплементације у оквиру аксиома у истраживању, као и у домену критичког дискурса и домену конципирања савремене архитектонске праксе.

За проверу хипотетичких ставова, као елемената основне хипотезе, који се фокусирају на специфичне услове настајања хетеротопијских феномена у оквиру архитектуре или њој блиских дисциплина, за сваку од претпостављених карактеристика, примењене су студије случаја упоредно са даљим продубљавањем актуелних тема на теоријском, теоријско-практичном и практичном плану. Такав метод омогућио је да се креира простор за остваривање вишеструких релација између интуитивних, спорадичних и насумичних и дедуктивно изведених теоријских предпоставки као и простор за детектовање спонтано насталих феномена и препознавање хетеротопијских простора у домену уметности, чији су актери сами уметници, потом у архитектури, коју стварају уметници, односно некомпетентни појединци, и коначно у архитектонском дискурсу где су аутори архитектуре, који се не могу истаћи и препознати у општости стереотипова, односно стереотопија. Методолошки поступак студије случајева односи се на појединачне, одабране примере и то у циљу извођења нових закључака и сазнања, као и потврде теоретских постулата и предпоставки.

Анализирани следећи концепти, односно феномени, после детаљне анализе тематских забавних паркова, 'дизнификације', гетоизације и стварања хетеротопијских енклава као 'набора', су: (1) Хетеротопија у „Првом резу“, (новембар 2014), изложба уметнице Симониде Рајчевић и кустоса Жаклине Ратковић, Салон музеја савремене уметности у Београду, (2) Хетеротопија као култ „узвишености“, пројект „Јужног проширења“, (2015), Илфракум, Девон, Енглеска, пројект 'града-дома' уметника Дејмиена Хрста (Damien Hirst), (3) Уметничка хетеротопија „Град“ ("The City"), (1974-), уметника Мајкла Хејзера (Michael Heizer), у пустињском пределу Неваде у Сједињеним Америчким Државама, (4) Хетеротопни пејзажи и „тематски градови“, реализовани пројекти-кулисе синеасте-уметника Емира Кустурице – Дрвенград/Кустендорф, (2004-), Мокра Гора на Међавнику, Србија, и Каменград/Андрићград, (2009), Хетеротопијски асамблаж реплике и оригинала у Вишеграду у Републици Српској, међусобно преко границе спојени спомеником културе и историје, туристичким артефактом - ускотрачном пругом „Шарганска осмица“.

Избор последње две студије случаја, директно су примењене за анализу и разматрање у поступку аргументације и доказивања постављене хипотезе рада, односно двојности у међусобним условљеностима и 'наборској' испреплетености карактеристика које дефинишу главну хипотезу. Све студије случаја постављене су тако да се кроз специфичности сваке од репрезентативних концепција понаособ, а ради се пре свега о уметничким концептима и просторима, код којих сви, сваки на свој начин, осликавају одређену повезаност и условљеност са карактеристикама „других простора“, и то у корелационом односу на претходно теоријски дефинисану, хипотетичку, тј. предпостављену истраживачку позицију, која може омогућити проналажење и постављање универзалних принципа, који, пак, могу имати утицај на сагледавање архитектуре на „други начин“ и који могу помоћи у бољем и дубљем разумевању свакодневне друштвено-културне праксе, као и у разумевању друштвено-политичких и културних односа као и саме архитектуре.

Кроз студије случаја и у последњем, завршном и закључном делу истраживања примењени су методи синтезе и дедукције, којим су, у односу на претходно доказане хипотетичке ставове, изведени закључци. Завршна фаза у виду закључних разматрања представља синтезу предпоставки, теоријских формулација, дедукција узајамних постулата теорије и праксе, као интерпретацију резултата истраживања, и отварања нових истраживачких питања.

3.4. Применљивост остварених резултата

Применљивост остварених резултата дисертације је многострука и вишедимензионална и обухвата сређене, јасне и дефинисане теоријске постулате, и упућује на препознавање одређених друштвених пракси преиспитујући улогу архитеката и урбаниста, уметника, концептуалиста и визионара у друштву и професији. Применљивост се такође односи на препознавање и дефинисање евентуалног 'раскида' са временом, односно престанка, условно речено, доминације историје у односу на сам простор, и дистанцирањем у односу на одређене праксе, што се у овом случају односи на утопијски наратив. Применљивост представља и дедектовање савремених и учесталих појава које се могу обрадити, препознати и дефинисати у виду нових феномена, као што су нове хетеротопије и дистопије, у форми, сврси и функцији и концепту „других“ или „трећих простора“. Ови просторни феномени у савременој архитектонској и урбанистичкој пракси могу бити: тематски паркови, тематски градови, сезонски туристички градови, сламови, кампови, потом простори као продукти гетоизације, 'дизнификације', као и зграде, институти, пејзажи, предели, плаже, напуштена или насељена места активне „другости“.

Пре свега, применљивост се огледа у примени основа Фукоове „теорије набора“ и првих Делезових тумачења исте, сада повезане у једну врсту отворене истраживачке платформе и то у виду нове теоријске поставке, која изнова може да препозна, анализира, објасни, утиче, коригује одређене друштвене појаве. Ова теоријска поставка може бити упориште за корелацију архитектуре и урбаности са свим нивоима друштва и као и одраз могућности остваривања амбиваленције и супротности у једној целини. Она може бити начин за сагледавање и објашњење хибридизације опречних категорија, односно појмова у архитектонској и урбанистичкој пракси, као што су: споља и унутра, континуалност и дисконтинуитет, прошлост и будућност, ново и старо, овде и тамо, ту и нигде. Применљивост се препознаје пре свега у виду постојања потенцијала употребе рада у даљим истраживањима у области архитектонског пројектовања и савремене архитектуре, прецизније у теоријским истраживачким радовима, у домену филозофије архитектуре, пројектовања, реконструкције, културолошке надградње и транзиције, отварајући широко поље даљих теоријских и практичних операционализација, али и

урбано-социолошких анализа, уједно предвиђајући и препознавајући друштвене и самоградитељске процесе.

Отвореност теоријске платформе и широки обухват сродних али и опречних, напремапостављених елемената и концепата, препознатих као могућих хетеротопијских творевина, упућује да је применљивост резултата висока јер дозвољава даља тумачења и даље разрађивање теоријских формулација и практичних градитељских формулација концепата и визија. Широкој примени посебно доприноси чињеница да је резултате истраживања могуће применити фрагментарно или интегрално, као почетни или завршни истраживачки постулат, што указује на њихову флексибилност и адаптивност.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидата за самостални научни рад

Докторска дисертација показује да кандидаткиња Јелена Михајловић влада истраживачким методама и теоријским знањима из области архитектонске теорије и архитектонског пројектовања. У дисертацији су уочене способности кандидаткиње да препозна и издвоји актуелни проблем истраживања, да у односу на њега препозна и примени теоријске поставке, које проблем директно или индиректно импликује, да у односу на њих одреди одговарајући истраживачки контекст и одабере адекватне истраживачке методе. Поред наведених истраживачких квалитета, способност кандидаткиње за самостални научни рад огледа се у начину на који су изведене студије случаја, пре свега у адекватном одабиру случаја, теорија које се у односу на проблем и предмет истраживања за сваки од њих обрађује, као и аргументацији која их повезује и усмерава ка извођењу закључака.

У теоријској и аргументацијској елаборацији, посебно су препознате способности кандидаткиње да успоставља продуктивне релације теоријских поставки из области филозофије, социологије, уметности и архитектуре. На основу детаљног увида у дисертацију, комисија је уверена да кандидат поседује потребна знања и вештине за успешно бављење научним радом у области архитектонског пројектовања и на тај начин доприноси развоју савремене архитектонске теорије и праксе.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Комисија сматра да докторска дисертација кандидаткиње Јелене Михајловић доприноси развоју уже научне области: Архитектонско пројектовање и савремена архитектура.

Као основни допринос који предметно истраживање издваја од до сада спроведених истраживања из ове области, јесте формулисање својеврсне теоријско-практичне платформе на којој се остварује дефинисање различитих феномена у архитектури и друштвеној пракси, као и у домену методолошког приступа архитектонском пројектовању.

Основни допринос предметног истраживања може се разложити на следеће доприносе:

- нов приступ у сагледавању и истраживању теоријских теза и постулата Мишела Фукоа, као и анализирање теза и постулата других аутора, који се односе на

хетеротопне феномене или просторе „другости“, тј. интерпретирају се Фукоове и сопствене тезе, што, притом, има за циљ идентификацију, дефиницију и објашњење настанка хетеротопних феномена,

- препознавање, дефинисање и утврђивање појма и феномена хетеротопије, и блиских појмова „утопије“ и „дистопије“, и стварање целовитог и обједињеног теоријског модела,
- идентификовање савремених хетеротопија у уметничкој, архитектонској и урбанистичкој пракси, успостављање нових принципа и закључака који дефинишу и описују савремене хетеротопије у архитектури,
- проширење и могуће сагледавање потенцијала поља у ком се филозофија, социологија и архитектура међусобно преклапају и надопуњују са акцентом на продуктивно-креативној страни овог односа,
- примена општих поставки теорије на даља истраживање хетеротопија у теорији,
- примена општих поставки теорије на даља истраживање хетеротопија у архитектури,
- прилог истраживањима која се баве хетеротопијама у архитектури, у домену формулација као и у домену друштвених релација у развијању архитектонских концепција, реконструкција и корекција,
- прилог у побољшању интерпретације и разрађивања теоријских формулација, као и практичних градитељских формулација, концепата и визија,
- примена код урбано-социолошких анализа, предвиђања и препознавања друштвених и самоградитељских процеса, као и препознавање могућности корекције и реконструкције,
- примена у препознавању одређених друштвених пракси, у преиспитивању улоге архитеката и урбаниста, уметника, концептуалиста и визионара у друштву и професији,
- примена у дефинисању прекида са одређеним праксама, као и у уочавању нових појава које могу бити препознате и анализирани на основу теоријских постулата које се односе на хетеротопне феномене,
- идентификовање и дефинисање нових феномена, као што су нове хетеротопије и дистопије.

Основни резултати истраживања су теоријска сазнања која се односе на објашњење развоја и настанка феномена хетеротопија, и која се могу односити или утицати на испитивања других феномена у савременој архитектури. Иманентна је неопходност теоријског истраживања на пољу феномена у архитектури. Савремена архитектонска пракса често се некритички бави феноменима и формално приступа решавању проблема. Научни допринос се огледа у успостављању критеријума и закључака за дефинисање савремених простора хетеротопија у архитектури, као и на могућност имплементације принципа формирања савремених феномена у нова теоретска сазнања. Осим тога, допринос доноси и прецизна систематизација и знатно побољшање ранијег промишљања, као успостављање нових тумачења, теза и хипотеза.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Изабрана тема рада је од великог значаја за савремену филозофију архитектонског стваралаштва и састоји се од створених могућности за препознавање савремених друштвених процеса, пракси и феномена у простору, а који се дешавају како у урбаном и архитектонском окружењу, тако и у природном пејзажу, а исказују се кроз појаву изграђених хетеротопијских артефаката који су све чешћи и приметнији, наизглед као неповезујући, фрагментарни феномени, некохеретни и некозистентни и по правилу, скоро увек другачији. Како до сада није успостављена јединствена и целовита филозофско-архитектонска платформа са јасним критеријумима за препознавање ових феномена, нити је систематски или критички изучавана и истраживана у савременој архитектонској теорији и пракси, тако су овде први пут остварени основни и неопходни резултати, постављени и структурирани кроз проблем, предмет рада, циљеве и хипотезе, а који су предходно наведени као недостајући, да би се створили критеријуми и издвојили принципи идентификовања хетеротопских феномена. Основни резултати истраживања дају теоријска сазнања која се односе на објашњење развоја и настанка просторних феномена хетеротопија, која се заправо могу односити или утицати на испитивања других феномена у савременој архитектури. Успостављају се критеријума за дефинисање савремених простора хетеротопија у архитектури, и остварује се могућност имплементације принципа формирања савремених феномена у оквиру нових теоретска сазнања, као и постизање доприноса, који доноси прецизну систематизацију и знатно побољшање ранијег промишљања, као могућност отварања нових тумачења, теза и хипотеза.

У оквирима филозофије архитектонског стваралаштва, као и у оквирима архитектуре и урбанизма, отворен је одговарајући простор за истраживање различитих домена, позиција и констелација у циљу примене широког опсега теоријских поставки које проблем истраживања индукује. Овај истраживачки домет представља основу за критичко посматрање савремене архитектуре и урбанизма, као и основу за формирање индивидуалних методолошких приступа у архитектонском пројектовању, као и у домену даљег истраживања савремене архитектуре и урбанизма, која се баве питањима хетеротопија и друштвених феномена које оне иницирају.

Најважнији резултат представља ново сагледавање и истраживање теоријских теза и постулата Мишела Фукоа и других аутора, као и препознавање просторних феномена хетеротопија и посебности друштвено-културног амбијента у оквиру кога настају. Остварује се целовит и обједињен теоријски модел који служи за идентификовање савремених хетеротопија у уметничкој, архитектонској и урбанистичкој пракси, као и за успостављање нових критеријума и закључака, који дефинишу и описују савремене хетеротопије у архитектури. Такође је остварено проширење поља у коме се филозофија, социологија и архитектура међусобно допуњују, где је могућа примена општих поставки теорије на даља истраживање хетеротопија у теорији, као и примена општих поставки теорије на даља истраживање хетеротопија у архитектури, све у домену формулација и друштвених релација у развијању архитектонских концепција, реконструкција и корекција.

4.3. Верификација научних доприноса

- Mihajlovic, J., Grbic, M. i Lazovic, Z. (2016). The New Landscapes of Culture: Drvengrad and Andricgrad, The Contemporary Heterotopias - The Nuclei of Sustainability and Continuum of Culture, 16th SGEM Geoconference on Nano, Bio and Green – Technologies for a sustainable future, Section Green Design and Sustainable Architecture, Conference Proceedings, 28.06.2016 - 07.07.2016, Albena, Bulgaria (рад прихваћен за учешће на конференцији и у процесу је објављивања).

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу прегледа и детаљне анализе докторске дисертације кандидаткиње Јелене Михајловић дипл.инж.арх, Комисија констатује да је дисертација, написана у складу са одабраном темом, и да су структура дисертације, проблем и предмет истраживања, примењени научни методи и научне хипотезе у складу са пријавом теме за коју је Универзитет у Београду дао сагласност. Дисертација у потпуности задовољава научне критеријуме, како у погледу квалитета и научне аргументације, тако и у погледу остварених резултата, научних доприноса и применљивости за будућа истраживања. Кроз израду дисертације, као и кроз објављене радове у зборницима међународних конференција, међународним и домаћим периодичним публикацијама кандидаткиња је показала способност за самосталан научно-истраживачки рад.

На основу свега претходно наведеног у Реферату, Комисија предлаже Научно-наставном већу Архитектонског факултета Универзитета у Београду да се докторска дисертација под називом „Савремени простори хетеротопија у архитектури”, кандидаткиње Јелене Д. Михајловић, дипл.инж.арх. прихвати, изложи на увид јавности и упуту на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду, маја 2016. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

арх. Зоран Лазовић, редовни професор, ментор

Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

др Владан Ђокић, редовни професор

Универзитет у Београду, Архитектонски факултет

др Петар Бојанић, редовни професор/научни саветник

Универзитет у Београду, Институт за филозофију и друштвену теорију